ئەتمۆسفێری زمان لە دووشیعری خولیا حوسێندا.. سەدیق سەعید ڕواندزی

بەگومان زمان، پەیوەندییەکی هزری و ئەرگانی بە ژیانی مرۆڤەوە هەیە. زمان هەر تەنها خاسیەتێك نییە کە مرۆڤ لە بوونەوەرەکانی دیکە جیا دەکاتەوە، بەڵکو هایدگەر دەڵێت، زمان ماڵی بوونە. ئێمە لە ڕێی زمانەوە دەتوانین گوزارشت لە خۆمان و دەورو بەرمان بکەین. زمان ئامرازێکە بۆ گەڕینەوەی بیروڕاو پەیوەندی لەگەڵ دەوروبەر. لە زۆرکاتدا، زمان دەبێتە هێمایەك بۆ ناسینەوەی دۆخی سایکۆلۆژی و کۆمەڵایەتی مرۆڤ، بەو مانایەی دەشێ لە ڕێی زمانەوە، لە باری دەروونی ئەو کەسە بگەین. وەك ئەوەی بەشێك لە مرۆڤەکان کە تووڕە دەبن، دەنگیان بەرزدەکەنەوە، یاخود لە ڕێی زمانەوە دەکەونە پەرچە کردارەوە لە گەڵ دەوروبەر. بە هەر گوزارشتکردنێك، مرۆڤ جۆرێك لە زمان پەیڕەو دەکات. لە شەڕدا، زمانی توندوو لە هێمنیدا، زمانێکی ئارام و لە زەلیلیشدا، زمانی پاڕانەوە و کروزانەوە. بۆیە زمان دەروازەیەکە کە دەشێ لێیەوە، لە بەرامبەرەکەمان بگەین. زمان لە دەقی شیعریدا، ڕۆڵێکی سەرەکی هەیە، چونکە هەر شیعر خۆی وەك دەقێك لە وێنەی هونەری پێك دێت و ئەو وێنەیەش لە ڕێی زمانەوە بینا دەکرێت. زمانی شیعری لە یەك کاتدا، زمانی مانا و زمانی جوانی و چێژ و ماناشە. ئەوە گرنگ نییە، دەقێکی شیعری زمانێکی سادەی هەیە یان ئاڵۆز، ئەوە گرنگە، ئەو زمانە چەند دەتوانێت وێنەیەکی هونەری جوان لە شیعردا بەرجەستە بکات. زۆرجار لە شیعردا، هەست بە هەڵکشان، یان داکشان لە ڕێی زمانەوە دەکەین. ئەگەر ئەی ڕەقیبی دڵدار وەربگرین، لە کاتی خوێنەوەی ئەو شیعرەدا، خوێنەر ناڕاستەو خۆ دەکەوێتە دۆخێکی دەروونی کە پێویستی بە زمانێکی بەرز، گوزارشتێکی توند هەیە، بەڵام کاتێ شیعرێکی گۆران دەخوێنینەوە، هەست دەکەین زمانی ئەو شیعرە، زمانێکی هێمن، یاخود تراژیدییە، کە هەڵگری وێنەیەکی غەمگینە. بیست و هەفت ساڵەی بێکەس، هەر تەنها گوزارشت لە ستەمی کورد ناکات، بەڵکو بێکەس لە ڕێی زمانی ئەو شیعرەوە ئینگلیزەکانیش شەرمەزاری مێژوو دەکات. کەواتە لە هەموو بارێکدا، زمان یەك جۆر گوزارشتکردنی نییە، بەڵام هەمیشە پەیوەندی بە لایەنی دەروونی و هزریی مرۆڤەوە هەیە. زمانی نووسینی شیعر، پەیوەندییەکی سایکۆلۆژیی و هزری بە شاعیرەوە هەیە کە وەك

ئەتمۆسفێرێك دەشێ باری دەروونی شاعیری پێ بناسینەوە.. چونکە نابێ ئەوەمان لە بیر بچێت کە زمان، ڕەنگدانەوەی هزر و کەسی مرۆڤە. سوقرات دەڵێت: (بدوێ تا بزانم کێی). بەڵێ هیچ کاتێك ناتوانین مرۆڤ لەو ژینگە و دەوروبەر و داببڕێنین کە تیایدا دەژیت. بە تایبەتی کە خۆی لە ژێر کاریگەریەتی واقیع و ژیانی نەو کۆمەڵگەدایە. شاعیرانیش، بەشێکن لەو ژیان و بوونەی هەموومان تیایدا دەژین، بەڵێ دەکەوێتە ژێر کاریگەریەتی دەوروبەر. ئەمەش ڕەنگدانەوەی لە سەر زمان و دەقی شیعری دەبێت، چونکە زمان بۆ بە ئاراستەکردنی هزریی، بە ئەرکی خۆی هەڵناستێت و هەر کاردانەوەیەکی هزریش، دواجار ڕەنگدانەوەی لە سەر باری دەروونی مرۆڤ دەبێت و دواتریش ئەو کاریگەریەتییە لە ڕێی زمانەوە خۆی پیشان دەدات، وەك ئەوەی مرۆڤ لە تووڕەبووندا، زمانی توندوو لە هێمنی و ئارامیشدا، زمانێکی هێمنی هەیە. خولیا حوسێنی شاعیر، لە دوو شیعری جیاوازدا، بە دوو ئاستی جیاواز، گوزارشت لە زمانی شیعری دەکات و ئەو ئاستە جیاوازە بە ئەندازەیەك لەمەودای دوو دەقی شیعری جیاوازدا خراوەتە ڕوو. بە جۆرێك لە دەقێکیان، زمانێکی ئارام و لەویتریان خێراو توندە. لە دەقێکیان، زمانێکی ئستاتیکی و وەسفییە، لەویتریان زمانێکی دروشماویی و تووڕەیە. لە دەقێکیان، زمان بە ئەرکی سرووشتییانەی خۆی کە گەڕانەوە یان وەسفە هەڵدەستێت، بەڵام لەوەی تریان کاردانەوەی دەروونییە، کە لە ڕێی زمانەوە گوزارشتی لێ دەکرێت. خولیا حوسێن لە شیعری (ڕۆژگارە نارنجییەکان) دا دەڵێت:_

لە نێو گەمی تەڕخی ڕاوەستاویی ئەم ژیانە جەنجاڵەدا
چوومە دەرە دەستی ڕۆژگارە نارنجییەکانی تەمەنم گرت و
بە یەکەوە شۆڕبووینەوە بە ناو کۆڵانە نە سەوزەکانی
ئەو ساتانەی لە نێو دەفتەری بیرەوەرییەکانمدا دەدرەوشێنەوە
چووینەوە نێو باخچە پەمەییەکانی منداڵی خۆمان

زمان لەو دەقەدا، زمانێکی هێور و ئارامە، زمانێکە هەڵگری هەستێکی نوستالۆژیانەیە، کە تاسەی گەڕانەوە لە سەردەمێکی پڕ لە نامۆیی و ژاوەژاوەدا، لە سەروبەندی پاییزی تەمەندا، بۆ منداڵی دەکات، کە ئەو بە ڕۆژگارە نارنجییەکان ناوی دەنێت. نارنجی، ڕەنگێکە هێمای درەوشانەوە و ئاسوودەیی و کرانەوەیە، ڕەنگێکە، گوزارشت، لە هێمنی و شادی دەکات، بۆیە شاعیر ئەو ڕۆژگارە لە ژیانی خۆی، بە ڕۆژگارە نارنجییەکان ناودەبات. زمان لێرەدا، ڕووداوێك دەگێڕێتەوە و لە ئێستاوە شاعیر دەباتەوە تەمەنی منداڵی، بەو مانایەی ئەو زمانە لە ڕێگەی کردەی گەڕانەوە، ئەو ڕۆژگارە دەنێتەوە نێو واقیعی ژیانی ئێستای شاعیر و لەو ڕێگەیەوە، ژیانی

ئێستای بەراورد بە دوێنێ دەکات و لەرەوەش ژیانی دوێنێی لا جوانتر و خۆشترە، گەرچی ژیانێکی سادە و ساکاریش بووە. ئەم گەڕانەوەیە، کە گەڕانەوەیەکی خەیاڵی و یادەوەرییە و لە ڕێگەی زمانەوە ئەنجام دەدرێت، ئەم زمانەش هەڵگری خەسڵەتێکی نوستالۆژی وگەڕانەوەیە.
شاعیر لەو گەڕانەوەیەدا، وەسفی ژیانی دوێنێ دەکات و لەو دیمەن و شوێن ویادگارییە جوانانە ڕادەمێنێت، کە بەشێك بوونە لەجوانییەکانی ژیانی و ئێستا بە هەموو خەیاڵ و تاسە بیری ئەو ڕۆژانە دەکاتەوە و ئارەزوو دەکات، ژیان وەك ئەوکاتی لێ بێتەوە، کە ئەمەش بەشێکە لە تێگەیشتنی مرۆڤی کورد لەو سەردەمەدا، کە هەمیشە بڕوای وایە، جوانییەکانی ژیان لە دوێنێ بە جێمان، بۆیە خولیای شاعیر، لە وێنا کردن و وەسفکردنی ژیانی ڕابردوودا، بەردەوام دەبێت وئەمجارەیان دەڵێت:_

چووینەوە نێوباخچە پەمەییەکانی منداڵی
لە ژێر پڕشنگی چێشتەنگاوێکی زەرد زەرد
زەردتر لە تووتکی جووجکە تازە ترووکاوەکانی نێوکەریتی بەختەوەری
زەردتر لە چاوی تازە هەڵاتووی گوجیلە سەگەکانی سەر جەخینی پووشپەڕان

شاعیر بە گەڕانەوە بۆ کەرستە و شوێن و ئاماژەکانی ژیانی ڕابردوو، دەمان باتە نێو ژیانی دوێنێ و هەموو ئەو سیما ژیانەی سادە و بەختەوەریانەی دوێنمان بیر دەخاتەوە. وشەکانی کەریت، جووجکە، گوجیلە سەگ، جەخین، پووشپەڕ، کەشیدەی حاجی و مەری مەریانی وکەلایانە و چەندانی دیکەش کە لە شیعرەکەدا هەن، گوزارشت لە ژیانی ڕابردوودەکەن و بەشێك بوون لە پێکهاتەی ژیانی مرۆڤی کورد وگوندنشینان بە تایبەتی، پێچەوانەی گوندەکانی ئەمڕۆ، کە لە سایەی دەسەڵاتی کوردیدا، مۆرکی گوندییانەیان پێوە نەماوەتەوە، کولتووری بەرخۆری مشەخۆری و بە فەرمانبەریکردن، لە پێناو ململانێی ناسیاسیانەی حزبایەتی، هەموو سیما جوانەکانی ژیانی گوندایەتی و جوتیار و کرێکاریان شێواند. بۆیە هیچ کام لەوسیما جوان وسادانەی ژیانی کۆمەڵی کوردەواری لە ڕابردوودا، نەماون و هەژموونی بە ناو پێشکەوتن و دنیای سەرمایەداریی و بە ئامێرکردن و بەنەرجسیکردنی خود، ژیانی ئەمڕۆی مرۆڤی کوردی بە داخەوە تەنیوە و وێران کرد.
بێگومان پێچەوانەی ئەو هەورییەی زمان کە لەو شیعرەدا هەیە، خولیا ئەمجارەیان لە شیعری (سەمای مەرگی پەپوولەکان)دا، بە زمانێکی توند، تووڕە و نیگەران دەدوێت و ڕەخنە دەگرێت و باسی نەهامەتییەکانی ژن، لە سایەی ئەقڵی پیاوسالاریی و بەستنەوەی کۆدەکانی شەرەف بە جەستە و بوونی ژن دەکات و دەڵێت:_

سێ هەزار جار کوژرام

بریسکەی سێ هەزار خەنجەری دەبان
لە نەو برینەکانی مندا هاتووچۆ دەکەن

لە ڕووی زەمەنییەوە، ئەوە بە نادیاری ماوەتەوە کە شاعیر بۆچی، لە ڕووی زەمەن و ژمارەییەوە باس لە سێ هەزار ساڵ دەکات؟ ئەمە هەر ڕێکەوتێکی ژمارەییە، یان جیهانبینییەکی شیعرییانەی شاراوەی لە پشتە؟ بڕوا ناکەم ئەم ژمارەیە، شاعیر هەر لە خۆیەوە بە بێ بەستنەوەی بە دەلالەتێکی مێژوویی و زەمەنییەوە بوونی هەبێت. بەو مانایەی بۆچی گوزارشت لەو کوشتنەی خۆی بە سێ هەزار ساڵ دەکات؟ ئەم چوارچێوە مێژووییە بە کوشتنی ژن، بە بەردەوامی تا ئێستا ڕەهەندێکی دەروونی هەیە و پەیوەستە بە تێڕوانینی شاعیرەوە بە چەوسانەوەو ڕشتنی خوێنی ژن. هەمیشە مرۆڤی ڕۆژهەڵاتی، بڕوای وایە، کە ئەمە حەوا بوو، وەك ژنێك پیاوی بە هەڵە دابردوو، مرۆڤەکانی لە بەهەشت بێ بەش کرد، بۆیە شیاوی ئەوەیە بە بەردەوامی لە پای ئەو هەڵەیەی کردوویەتی، باجی هەڵەکەی بدات، ئەم ڕوانینە پەتریاکی و ئایینی و دواکەوتوویە، ڕەوایەتییەك بە کوشتنی ژن دەدات و هەزار و چوار سەد ساڵە بەردەوامە، بێگومان بەر لە ئیسلامیشدا، لە سەردەمی جاهیلیدا، ژنان زیندە بە چاڵ دەکران، ئەگەر بە تێکرایی ئەو مێژووە پەیوەست بکەین بە کردەی کوشتنی ژنەوە، ئەوا بە تێکڕایی سێ هەزار ساڵێك دەکات، ئەمە لەلایەك، لەلایەکی دیکەوە، سێ هەزار ساڵ وەك ژمارە، وەك قۆناغ و زەمەنێك کۆتایی نەهاتووە، بەڵکو بەردەوامی هەیە، هەتا ئەوچرکەساتەی ئێستا، بۆیە شاعیر کوشتنی ژن وەك ڕووداوێك، بە ڕابردوو بە ئێستایی ناکات، بەڵکو وەك ڕووداوێکی بەردەوام دەیبینێت، بەڵام ڕووداوێکی بێ ئاکام کە هیچ دەرئەنجامێکی نابێت، چونکە شاعیر لە کۆتایی شیعرەکەیدا، جەخت لە مانەوەی خۆی وەك ژنێك، کە هێمایە بۆ مانەوەی ڕەگەزی ژن بە گشتی دەکات و دەست بە ژیانەوە دەگرێت و ئەم کوشتنە نایسڕێتەوە، وەك ئەوەی دەڵێت:_

بەردبارانیان کردم
لەگەڵ ئازاری هەر بەردێکدا شەپۆلەکانی مەرگ
سێ هەزارجار سەمایان پێ دەکردم ونەشیان دەبردم
هەر چرکەیەکم لە دەبووە سێ هەزار ساڵ و
هەر نەشدەمرم

جەخت کردنەوە، لە مانەوەی خۆی وەك ژنێك، وەرای کوشتن و بەردبارانکردن و ڕووبەڕووبوونەوەی شەپۆلەکانی مردن، پەیامێکە بە زمانێکی تووند ئاراستەی کۆمەڵگە و پیاویش دەکرێت، کە ئیدی کردەی کوشتنی ژن کۆتایی پێ بهێنن، چونکە دواجار، ژن و ژیان، دووانەیەکی تەواوکەری یەکترین و ژن بە کوشتن کۆتایی نایەت، بەمەش وەرای ئەو

هەموو چەوسانەوە و کوشتن وخوێنە، ژنان دەست بە ژیانەوە دەگرن بە ئەوەی بیـــر لە تۆڵە سەندنەوە بکەنەوە. خولیـــا لەو شیعرەیـــدا، پێچەوانەی ڕۆژگارە نارنجییەکان، بە زمانێکی تووڕە و توند دەدوێت، زمـانـێکی خرۆشـاویی و ڕەخنەیـی، کە ڕەخنە لەو ئەقڵە پیاوسـالارییـە دەگرێت، کە بڕوای وایە شەڕەفی ئەو و کۆمەڵگە لە زندایەو گەر ئەو شەڕەفەی تکاند، ئیدی دەبێ بکوژرێت. ئەم شیعرە، گوتارێکی ڕەخنەیی و ڕیفۆرمـی هەیە و پەیـامەکە ڕووەوە پیـاو کە چەـندین ساڵە ژن دەکوژێت، کەچی ئەوان هەر ماون. زمان لە هەردوو شیعرەکەدا، چەند خەسڵەتێکی هاوبەشی هەیە، زمانی هەردوو دەقەکە، زمانێکی (نەرەرن) واتا گوتارێك دەگەیەنن، کە یەکەمیان گوزارشت لە ژیانی سادەی دوێنێ دەکات، ئەویتریش گوزارشت لە کوشتنی ژن، هەردوو زمانەکە، ئاراستەیەکی ڕەخنەیـان هەیە لە دنیـــای سەرمایەداریی و ژیـانی جەنجـاڵی ئەمڕۆ و نەریتێکــی دواکەوتــووی کۆمەڵگە، کە ئەویـش بە داخەوە کوشتنی ژنە. زمان لە هەردوو شیعرەکەدا، ڕەنگدانەوەی دوو تیمەی جیاوزان و بە پێکهاتەی وشەسازیان، گوزارشت لە گوتاری شیعری دەکەن، بەوەی کە ڕۆژگـارە نارنجییەکـان، بە گێڕانەوەی بە دیمەن وماتریالەکـانی ڕابـردوو، باسـی ئەو کـات دەکـات و سەمای مەرگـی پەپوولەکانیش، لە ڕێگەی وشەکانی کوشتن و مردن و خوێن، گوزارشت لە ڕووداوی کــوشتنی ژن بەپاسـاوی شەڕەف دەکەن. زمـان لە هەردوو دەقەکەدا، زمـانێکی سـادە و ڕوونە، زمـانەکە تەمـاو ئامـاژە شیعرییـەکان بە ڕوونی دەگەیەنێت و هەڵگری دیدگایەکی ڕەخنەیین، لە ژیـان و ڕووداوەکـانی نێـو ژیـانیش، بە تـایبەتی پەیوەـست بە ژن وچەوسانەوەی ژن. دواجار دەمەوێ ئاماژە بەوە بدەم کە من پێشتریش لەبارەی شیعری خولیـا نووسیومە، خولیـا ژنە شاعیرێکی بە دەنگ و جوانـنووسە، ئەوەی خولیـا لە دەیان ژنە شاعیری دیکە جیا دەکاتەوە ئەوەیە، کە هەرگیــز نـاکرووزێتەوە و نـانووشتێتەوە لە بەرانبەر پیـاو، پیـاوی خۆشدەوێت، بەڵام کۆیلەی پیاو نییـە، ئەو لەو شاعیرە ژنانە نییە، کە لە شیعرەکانییان دەکرووزێنەوە بە ئەوەی پیاوێك نامەیەك، یان (مووچڕکی زبری) لە شی پیاوانەی خۆیان لە نامەیەکدا بۆ بنێرێـــت، ئەو بەو پێیەی ئەقڵ و دنیـــا بینێکی کۆمۆنیســـتانە ومرۆڤانـەی هەیە، ئیدی پیاو وەك مرۆڤ دەبینێت و ژنیش وەك مرۆڤ، هەر کاتێکیش ئەم ڕوانگە مرۆییانە زاڵ بوو بە سەر ڕوانگەی پیاوانە لە شیعردا، مەحاڵە ژنە شاعیرێك ببێتە دیلی ئەشقی پیاو و جەستەی پڕ مووی، یاخود خۆی لەوکەمتر ببینێت، وەك ئەوەی بەشێکی یەکجار زۆر لە ژنە شاعیرەکانی ئەمە، هەست دەکەن بە پیاو شاعیر نین و ئەمەش بە ڕوونی لەشیعرەکانیاندا دەردەکەوێت.

پەراوێز:

1_ ڕۆژگارە نارنجییەکان، شیعری خولیا حوسەت، بانێژەی ئەدەب و هونەری ڕۆژنامەی ڕەوت، ژمارە (27) کانوونی دووەمی 2024.

2_ سەمای مەرگی پەپوولەکان، شیعری خولیا حوسێن، بانێژەی ئەدەب و هونەری ڕۆژنامەی ڕەوت، ژمارە (28) ئازاری 2024.

*ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی (ڕەوت) ژمارە (29) حوزەیرانی 2024 بڵاوکراوەتەوە.